

MILICA DELIBAŠIĆ¹
23.mildel@gmail.com.

NIKŠA GRGUREVIĆ²
niksagrgurevic@t-com.me.

JEL KLASIFIKACIJA: 017, P37

INSTITUCIONALNI PLURALIZAM I EKONOMSKI RAZVOJ

APSTRAKT:

U radu se analiziraju neke osnovne karakteristike i strukturni elementi institucionalnog ponašanja kao oblika ograničene ekonomske racionalnosti, koji su u funkciji ekonomskog razvoja, koje preporučuju neoinstitucionalne ekonomske teorije. Mnoge od njih je potvrdila praksa razvijenih država. U periodu tranzicije je djelovao čitav sistem kočionih faktora, koji su usloveli stvaranje konglomeratne nesistemnosti i problema institucionalnog zatajivanja u dijelu državnog regulisanja. Na bazi toga se polazi od hipoteze da države tranzicije treba selektivno da primjenjuju uzorni model racionalnog institucionalnog ponašanja, koje podrazumijeva pluralizam domaćih i spoljnih institucija, zasnovan na zaključcima neoinstitucionalnih ekonomskih teorija. U zaključku se sugerije da nije potrebno izmišljanje „originalnog“ institucionalnog puta u pogledu formulisanje razvojne strategije i odgovarajuće ekonomske politike, nego prilagođavanje sopstvenih specifičnosti dokazanom modelu institucionalnog pluralizma.

KLJUČNE REČI:

INSTITUCIJE, INSTITUCIONALNI PLURALIZAM, INSTITUCIONALNE PROMJENE, EKONOMSKI RAZVOJ.

---

¹ Doktorant na Internacionalnom Univerzitetu Travnik, Ekonomski fakultet.

² Doktorant na Univerzitetu Crne Gore, Fakultet za pomorstvo Kotor.

ABSTRACT:

In this paper we analyze some basic features and structural elements of institutional behavior as a form of bounded economic rationality, which are a function of economic development and which recommend neo-institutional economic theory. Many of them have been confirmed by the practice of developed countries. During the period of transition, the whole system of inhibiting factors has been operating, causing the creation of conglomerate system disfunctionality and problems of institutional failure in the part of state regulation. In this respect, we start from the hypothesis that transition countries must selectively apply an exemplary model of rational institutional behavior, including plurality of domestic and foreign institutions, based on the conclusions of neo-institutional economic theory. In conclusion, we suggest that inventing the "original" institutional method is not necessary for the formulation of development strategies and appropriate economic policy, rather than adjusting its own specificities to the proven model of institutional pluralism.

KEY WORDS:

INSTITUTIONS, INSTITUTIONAL PLURALISM, INSTITUTIONAL CHANGES, ECONOMIC DEVELOPMENT

---

1. UVOD

Promjene uopšte i institucionalne promjene posebno dominantno karakterišu savremene procese tranzicije i globalizacije. One su jedna od glavnih tema brojnih ekonomskih istraživanja, s obzirom na krizni kontekst društvene i ekonomske prakse, koja je ne samo prisutna, nego je zaoštrena, produbljena i reprodukovana. Za objašnjenje naše teme su značajne tri nesporne činjenice: a) da su teorijske diskusije³ ubjedljivo pokazale razvojni prioritet institucionalnog pluralizma u odnosu na institucionalni monizam neoliberalnog, bolje reći kvazi-neoliberalnog tipa, b) da je praksa razvijenih država takođe pokazala da je za ekonomski rast i održiv ekonomski razvoj neophodan pluralizam ekonomskih institucija, u raznim kombinacijama i c) da su pravci institucionalnih promjena u većini država tranzicije⁴ poprimili neželjeni pravac, uglavnom zbog deficita formalnih institucija i njihove podređenosti alternativnim institucijama⁵.

Uništavanje institucionalnog ambijenta je uzrokovalo infrastrukturno i privredno urušavanje u većini država tranzicije. Pokazalo se da se ovdje ne uklapa ni strategija „*izrastanja institucija*“ (J. Stiglitz), ni „*transplatacije institucija*“ (V. Polterovič). Uzroci su bili društveni, politički i interesni, uz prilagođavanje metodologije reprodukcije institucionalne disfunkcionalnosti (pateranalizam, nepotizam, pasivnost, tradicija narušavanja legalnih normi, mogućnosti nekažnjenih manipulacija, zloupotreba i kompenzacija, log rolling, lobiranje, rentno orijentisano ponašanje i dr.). Sve je to je dovelo do stanja, koje prema svim lošim ekonomskim pokazateljima daleko prevazilazi ono što je J. Kornai početkom 1990-ih nazvao „*transformacionim padom*“.

U akademskim krugovima i literaturi nije sporna saglasnost da institucije igraju ključnu ulogu u ekonomskom razvoju. Ali, smatra se da ne postoje konzistentna i sistemska objašnjenja institucionalizovanih izbora i institucionalizovane razmjene, na bazi kojih bi se moglo precizno modelirati pluralističko institucionalno ponašanje kao alternativni oblik ograničene ekonomske racionalnosti, koji bi uključivao različite oblike institucija, mjeru njihove izgrađenosti i pokazatelje njihovog uticaja. Tim prije što najširi pojam društvenih institucija⁶ kao značajnih strukturnih elemenata društva obuhvata ekonomske, političke, ideološke, pravne, kulturne i druge institucije. Takođe ne postoje čvrsti argumentovani zaključci, koji dokazuju zašto su institucije značajne za ekonomski rast. Smatra se da je jedan od razloga nedostatak operativnog okvira za njihovo precizno mjerenja⁷.

³ U teorijskoj ravni se vode sporovi po pitanju granica i oblasti djelovanja ekonomskih institucija, njihove društvene usmjerenosti i angažovanosti, definisanja institucionalne ravnoteža i metaforičnog termina "institucionalnog čovjeka" kao sinonima ograničene ekonomske racionalnosti. Ali, to ne dovodi u pitanje konzistentnost preporuka respektivnih neoinstitucionalnih ekonomskih teorija.

⁴ Smatra se da je dominirala kvazi-neoliberalna ekonomska politika, koja se bitno razlikuje od njenog modelskog teorijskog oblika. Ignorirani su institucionalno pluralistički uzorni modeli razvijenih privreda i teorijske preporuke najpoznatijih zapadnih ekonomista (D. Northa, J. Stiglitz, O. Williamson, D. Acemoglu, D. Rodrik i dr.), kao i autora iz postsocijalističkih država (J. Kornai, G. Kolodka, V. Polteroviča, B. Yezniana i dr.). Zbog toga je, pored ostalog, stvoren institucionalni vakuum, koji se izrodio u retorički institucionalni monizam (neoliberalnog tipa, kojeg Rodrik naziva „tržišni fundamentalizam“).

⁵ H. Nutzinger (1982, p. 174) je primijetio da „*postoji odavno ukorijenjeno podozrenje da vantržišna raspodjela privilegija po principu 'jedan čovjek-jedan glas' dovodi do konflikta između načina organizacije političke i ekonomske oblasti društva*“.

⁶ „*Relativno stabilni sklopovi ideja i akcija, usmjereni na obavljanje važnih društvenih zadataka*“ (Coleman and Cressey 1984, p. 9)

⁷ Acemoglu (2009) ističe da se pojam institucija koristi i definiše u literaturi vrlo široko, a široka je i lepeza institucionalnih oblika, koji mogu biti bitni za ekonomske ishode. Baron i Hannan (1994, pp. 1141-1142) navode načine preko kojih istorijski, kulturni, politički, socijalni, psihološki i drugi faktori mogu uticati da neke ravnoteže (stanja) budu održivije od drugih. Oni ukazuju na potrebu izučavanja i upoznavanja izvora otpora promjenama u društvu i njegovim podsistemima. Na taj način, oni sugerišu potrebu proučavanja pređenog puta (*path-dependent*) razvoja, koji je značajan za prognoze budućih događaja i razne komparativne procjene u složenim institucionalnim ravnama.

2. TEORIJSKI PRISTUP

Koncepcija institucionalnog pluralizma (suprotna kvazi-neoliberalnoj koncepciji institucionalnog monizma, koja direktno podržava supstituciju masovnog individualizma od strane individualizma rijetkih - privilegovanih) ima svoje daleke korijene u idejama predstavnika raznih ekonomskih pravaca⁸ (prema: M. Drašković i dr. (2013, s. 267): a) njemačke historijske škole kao posebnog pravca njemačke političke ekonomije (G. Šmoler, L. Brentano, A. Vagner, V. Zombart), b) američkog institucionalizma s kraja 19. i početka 20. vijeka i rezultirajuće analize komparativnih ekonomskih sistema, koja se posebno razvila 1970-ih godina, c) ruske ekonomske škole 20-ih godina prošlog vijeka (period tzv. "nove ekonomske politike" 1921-29) N. Buharina, N. Kondratjeva i dr., d) keynesijanstva (J. M. Keynesa i predstavnika tri kasnije „struje“: konzervativno-centralne, liberalno-raformističke i radikalno-reformističke), e) liberalno-reformističkog (J. Commons, W. Mitchel, J. Clark, J. K. Galbraith, R. Heilbroner) i socijalno-reformističkog pravca (G. Myrdal, J. Tinbergen, A. Cole i dr.), f) neoklasične sinteze 1950-ih i 1960-ih godina, g) teorije postindustrijskog društva (1970-ih i 1980-ih D. Bell, H. Kahn, K. Bolding, A. Touraine, a dalje A. Toffler, J. Naisbitt, M. Castels, I. Wallerstein, U. Beck i dr.), h) „dezagregatnog“ ekonomskog pristupa pojmu svojine, koji su razvili neoinstitucionalisti (H. Demsets, R. Coase, A. Alchian, G. Stigler, M. Jensen A. Honore, L. De Alessi, S. Pejovich i dr.), i) neoinstitucionalne teorije države, koja nije do kraja razrađena (D. North, H. Nutzinger, G. Calabresi i dr.), iz koje se kao poseban pravac 1960-ih godina izdvojila tzv. ekonomija prava (R. Posner, J. Hirshleifer i dr.) i j) brojnih zapadnih ekonomista, koji pridaju veliki značaj efikasnosti državnih institucija i načinu njihovog funkcionisanja (*The Journal of Economic Perspectives*, 1990, Vol. 4, No. 3, pp. 13; 22; 45).

U svim neoinstitucionalnim i novoinstitucionalnim ekonomskim teorijama, bez obzira što se zasnivaju na metodološkom individualizmu, svojim brojnim tumačenjima javnog izbora, prava svojine, optimalnog ugovora i sl. direktno se sugerše primjena institucionalnog pluralizma u ekonomskom rastu i razvoju. Tako npr. A. Denzau i D. North (1994, p. 20) insistiraju na „*ko-evolucionom procesu*“ ideologija i institucija i ističu da komplementarnost i sinergija institucija tržišnog i državnog regulisanja nema racionalnu alternativu. G. Hodgston (1998, p. 8) također konstatuje potrebu institucionalne sinergije, koja se ogleda u susretnom usklađivanju: *„Izgradnja tržišta i drugih vitalnih institucija u modernoj i složenoj privredi zahtijeva strategiju izgradnje institucija, koja polazi od makroekonomskog vrha kao i mikroekonomskog dna... Strategija mora biti više orijentisana na podsticanje, upravljanje i usmjerevanje, bez sveobuhvatnog planiranja i dirigovanja... Institucije moraju biti važan idejni most između dva nivoa analize“*.

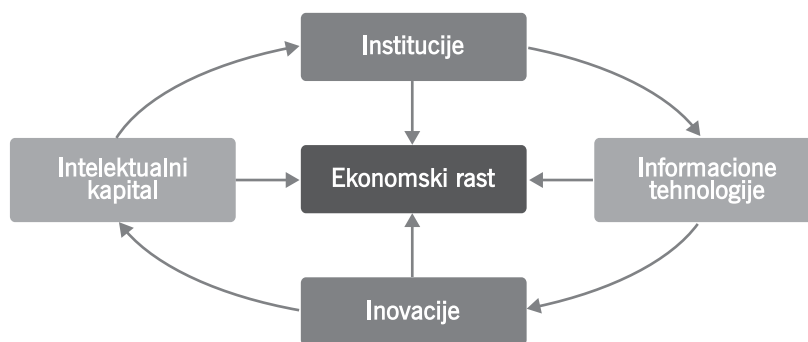
Nobelovac D. North (1981, p. 32) je pisao: *„Dominantan cilj kapitalističke države je izgradnja takve institucionalne strukture, prvenstveno strukture prava svojine, pomoću koje se doštiže maksimizacija dohodaka (društveno blagostanje - prim. autora) i visok stepen sloboda“* (preko minimizacije troškova za specifikaciju i zaštitu prava svojine – prim. autora). Jasno je da je navedena „institucionalna struktura“ sinonim za pluralizam institucija.

⁸ Mnogi autori su se takođe direktno ili indirektno zalagali za principe institucionalnog pluralizma, kao npr.: Toynbee 1934, p. 150 - „pretvaranja jednostranih obilježja (unification) u njihovo istinsko jedinstvo (unity)“, Galbraith 1990, p. 9: „složena smjesa tržišne motivacije, državne reglamentacije i političke demokratije“, Streeten 1989, p. 49: „demokratsko mješovito regulisanje sa ulogom i instrumentima države u stvaranju tržišnih uslova na pet nivoa: mikro-makro, mikro, mezo, makro i makro-makro“ i Toffler 1990, p. 59: „raznolikost i raznosvrtnost su najvažnije karakteristike prelaska u postindustrijsko društvo“. Čak je i F. Hayek kao jedan od vodećih predstavnika ekonomske filozofije konzervatizma (zajedno sa L. Misesom i M. Friedmanom) isticao neophodnost postupanja po pravilima.

Institucionalne promjene i dugoročni ekonomski rast se vjerovatno najvažnije komponente i pretpostavke ekonomskog razvoja. Visoke i održive stope rasta često se smatraju glavnim pokretačem poboljšanja opšteg blagostanja. Predstavnici neoinstitucionalne ekonomske teorije (D. North i dr.) su dokazali da bez naprednog, pluralističkog, politički poželjnog i zakonski zaštićenog institucionalnog ambijenta nije moguće ostvariti ekonomski rast u dužem roku. Na taj način su sugerisali da su visoke i održive stope ekonomskog rasta posledica, a institucionalni ambijent jedan od njegovih glavnih uzroka i pretpostavki (pored ostalih faktora navedenih na slici 1). Naime, savremene teorije ekonomskog rasta⁹ kao njegove osnovne uzroke, pored institucija¹⁰, razmatraju inovacije, informacione (i druge) tehnologije i intelektualni (ljudski) kapital, što smo u hipotetičkom smislu označili kao model „4i“.

► SLIKA 1: USLOVNI MODEL „4I“ UZROKA EKONOMSKOG RASTA

Izvor: kreacija autora

⁹ IMF (2005) je savjetovao da je za značajan ekonomski rast potrebno stalno poboljšavati kvalitet domaćeg institucionalnog okvira. Jer, loše institucije iskrivljuju racionalno korišćenje proizvodnih inputa, degenerišu usvajanje i korišćenje ideja od liderskih država i demotivišu sopstveno stanovništvo. To znači da je razumijevanje konzistentnog institucionalnog poretka, institucionalnih aranžmana i kanala od suštinskog značaja za kreiranje odgovarajućih politika, koje treba da omoguće postizanje ciljeva ekonomskog rasta i održivog razvoja.

¹⁰D. North (1981) definiše institucije kao "pravila igre u društvu ili ograničenja koja su smislili ljudi da oblikuju svoje interakcije". Institucije strukturiraju motive za ljudsku razmjenu (političku, socijalnu, ekonomsku ili neku drugu - North 1990). Dakle, mogućnost izbora individua se definiše, motiviše i ograničava institucijama. Društvene (političke, običajne, moralne, kulturne i dr.) i ekonomske institucije (osnovne: državno, tržišno i svojinsko regulisanje i mnoge druge) direktno i indirektno utiču na strukturu ekonomskih motiva u društvu. North (Ibid., pp. 36-37) ističe da se institucije mogu tumačiti kao neformalna ograničenja i formalna pravila. Neformalne institucije su "kodeksi ponašanja, norme ponašanja i konvencije... koji potiču iz društveno prenosivih informacija i dio su nasleđa koje se naziva kulturom". Naslijeđena kultura u različitim društvima pokazuje zašto formalne institucije dovode do različitih rezultata u raznim okolnostima. Formalne institucije uključuju politička i ekonomska pravila i ugovore. Njihova hijerarhija, smatra North (1990, p. 47) od ustava, preko statuta, zakona i konkretnih podzakonskih akata, pa sve do pojedinačnih ugovora definiše ograničenja, od opštih pravila do njihove konkretne specifikacije. Acemoglu, Johnson i Robinson (2004) su dokazali da će prosperirati društva s razvijenim ekonomskim institucijama, koje olakšavaju akumulaciju faktora inovativnosti i efikasnu alokaciju resursa, i obratno. IMF (2005) je proširio North-ovu definiciju institucija, naglašavajući poseban značaj međusobnog odnosa između ekonomskih i političkih institucija. Termin političke institucije se odnosi na one koje oblikuju podsticaje za političku izvršnu vlast i određuju raspodjelu političke moći, a uključuju mogućnost oblikovanja ekonomskih institucija i raspodjelu resursa u društvu. Ekonomske institucije određuju relativno bogatstvo različitih društvenih grupa, a mogu povratno djelovati na oblikovanje političkih institucija. Kvalitetne ekonomske institucije će najverovatnije napredovati u "rent-free" okruženju, u kojem male grupe nijesu u stanju da zauzmu monopolski položaj u određenoj oblasti ili ekonomskim aktivnostima. Postoji velika vjerovatnoća da dobre ekonomske institucije budu praćene dobrim političkim institucijama (politička moć je opšte prihvaćena, podložna provjerama i smjenjiva, koristi se za suzdržavanje od monopolisanja i balansiranje društvenih interesa).

U teoriji i praksi je dokazano da ekonomski razvoj podrazumijeva pluralističko djelovanje ekonomskih institucija, odnosno da su makroekonomske osnove mikroekonomije generisane u efikasnom, kvalitetnom i pluralističkom institucionalnom ambijentu. Novija istraživanja D. Northa (2010) objašnjavaju zašto institucije tržišnog regulisanja mogu biti dobre ili loše: riječ je o različitom kvalitetu i efikasnosti institucija. Prevedeno na fenomen ekonomskog rasta, to znači da on funkcionalno zavisi ne samo od znanja, tehnologija i inovacija, nego i od institucija (tabela 1). Mnoga teorijska i empirijska istraživanja dokazala direktnu povezanost institucionalne razvijenosti i ekonomskog razvoja, kao i nivoa znanja i ekonomskog razvoja. Zbog toga se može logično pretpostaviti i zaključiti da se navedene uzročne relacije mogu spojiti u relaciju znanje-institucije-ekonomski razvoj, sa obaveznom kategorijom ulaganja u znanje.

► TABELA 1: USLOVNO MODELIRANJE ODRŽIVOG RAZVOJA

EKONOMSKI RAZVOJ:	
ekonomski rast + dugi rok + strukturne promjene + institucionalne promjene	
↓	↓
ZNANJE: ulaganja, nove tehnologije, istraživanja i inovacije	INSTITUCIJE (formalne i neformalne): stimulisanje ekonomskih aktivnosti i sankcije za oportunitizam, uticaj na ekonomske performanse i distribuciju resursa, smanjenje transakcionih i transformacionih troškova, oblici organizacija, optimizacija ugovora itd.

Za naše istraživanje je značajan odgovor na pitanje: šta, ko i zašto ometa efikasnost institucija? North (Ibid., s. 197) odgovara veoma precizno: a) protivurječnost između dugoročnog karaktera efikasnosti institucija i kratkoročnog (interesnog – prim. autora) karaktera djelovanja političara i b) potreba za ličnom slobodom pojedinca, koja obezbeđuje konkurentski decentralizovano političko okruženje. Drugim riječima, razni elementi socijalne patologije onemogućuju ravnotežu ličnih i ekonomskih sloboda svih pojedinaca (shvaćenih kao masovan fenomen). Naime, fenomen ličnih i ekonomskih sloboda je bio fragmentalan i sporedan, umjesto da bude univerzalan i obavezan.

► TABELA 2: UZROCI I POSLEDICE IGNORISANJA PRINCIPA INSTITUCIONALNOG PLURALIZMARAZVOJA

ekonomski		ekonomski		ekonomski
sociokulturni, partijski, sociopatološki, globalizacijski	→	realnih institucionalnih promjena, institucionalne kontrole, pravne države, ekonomskih sloboda, privrednog rasta i razvoja	→	institucionalnog zatajivanja, alternativnih institucija, socijalne patologije, krize, privilegija, nejednakosti, nezaposlenosti, siromaštva.

Izvor: kreacija autora

Za predmetno istraživanje je interesantan metodološko-analitički okvir, koji je predložio D. Rodrik (2005). On identifikuje tzv. "dobre institucije", koje doprinose realizaciji ekonomskih principa "prvoga reda": zaštita prava svojine, sprovođenje ugovora i tržišne konkurencije, kao i odgovarajuće stimulacije, stabilnost novca, održivost duga i privredna efikasnost. On insistira da se međusobni odnos između ekonomskih i političkih institucija uvijek posmatra u interakciji. U tom smislu, predložio je matricnu sistematizaciju „tržišno

održivih institucija“, čije su osnovne komponente: tržišno narastajuće, tržišno regulatorne, tržišno stabilizirajuće i tržišno legitimizirajuće institucije (tabela 3).

► TABELA 3: RODRIKOVA SISTEMATIZACIJA „TRŽIŠNO ODRŽIVIH INSTITUCIJA“

TRŽIŠNO NASTAJUĆE INSTITUCIJE	TRŽIŠNO REGULATORNE INSTITUCIJE
- prava svojine i - dosledna realizacija ugovora	- regulatorna tijela i - ostali mehanizmi za korekciju tržišnih zatajivanja
TRŽIŠNO STABILIZIRAJUĆE INSTITUCIJE	TRŽIŠNO LEGITIMIZIRAJUĆE INSTITUCIJE
- monetarne i fiskalne institucije i - institucije blagorazumne regulacije i nadzora	- demokratija i - društvena zaštita i društvena sigurnost

Izvor: Rodrik 2005, p. 973.

On smatra da „*međusobni uticaj političkih i ekonomskih institucija mora da uspostavi pravu ravnotežu između nereda i diktature*“, zbog čega ih treba zajedno razmatrati. Navedena klasifikacija predstavlja sinergiju ekonomskih i političkih institucija. On ističe da tržište zahtijeva opsežne i stroge propise, koji treba da minimizuju zloupotrebu tržišne snage, internalizaciju eksternalija i asimetričnost informacija, da uspostave standardizaciju i bezbjednost proizvoda itd. Zato su neophodni fiskalni, monetarni, antiinflacioni i spoljnotrgovinski aranžmani (instrumenti makroekonomske politike - prim. autora), koji će regulisati poslovne cikluse. Uticaj političkih procesa ne bi smio direktno i rentno orijentisano da se odražava na razvojne ekonomske procese.

Slično Northu, L. Polišćuk (2008, s. 28) objašnjava da u raznim sredinama institucije ne daju željene rezultate, što se obično tumači da „ne odgovaraju“ lokalnim uslovima. Dobre institucije treba da odražavaju lokalnu specifiku i da imaju karakter društvenog dobra, jer smanjuju transakcione troškove i podržavaju proizvodnju i razmjenu. Kao razlog „nepodudarnosti“ on navodi da institucije mogu biti korišćenje neciljnim *načinima*, kada su motivi i karakter njihove primjene u suprotnosti s njihovom suštinom. Neciljni načini primjene institucija su: njihova nekažnjena zloupotreba i eksploatacija, asimetrične informacije, manipulisane institucijama, zaobilaženje i ignorisanje institucija, njihovo pokoravanje od strane nekih interesnih grupa i korišćenje za prikrivanje određenih (zakonom nedozvoljenih) radnji itd.

3. PROBLEM HETEROGENOSTI INSTITUCIONALNIH POKAZATELJA

U obuhvatanju institucionalnih pokazatelja primjetna je velika raznovrsnost, koja proizilazi iz objektivnih teškoća mjerenja institucionalne izgrađenosti. Prednje se može sagledati iz tabele 4.

TABELA 4. POREĐENJE IZABRANIH INSTITUCIONALNIH INDIKATORA

PREDMET ISTRAŽIVANJA	ASPEKTI OBUHVATA
POLITIČKE INSTITUCIJE	
<i>Polity IV</i> - politički poredak i karakteristike autoriteta vlasti	institucionalna demokratija, institucionalna autokratija i trajanje režima
<i>Freedom House</i> - godišnji izvještaj o slobodama	politička prava (uključujući izborne procese, učešće u politici, pluralizam, funkcioniranje vlade i diskrecijska pitanja) i građanske slobode (sloboda izražavanja i uvjerenja, udruživanja i organizacijska prava, vladavina prava, lična autonomija i prava pojedinaca)
EKONOMSKE INSTITUCIJE	
<i>Fraser Institute</i> - indeks ekonomskih sloboda	veličina vlasti, pravna struktura i sigurnost prava svojine, pristup zdravom novcu, sloboda međunarodne trgovine i pravilnik o kreditu, radu i poslovanju
<i>Heritage Foundation</i> - indeks ekonomskih sloboda	trgovinska politika, fiskalna teret vlade, intervencije vlade u privredi, monetarna politika, tokovi kapitala i stranih ulaganja, regulisanje bankarstva i financija, plate i cijene, prava svojine, regulisanje i neformalne tržišne aktivnosti
<i>ICRG</i> - međunarodni rizik zemlje	ekonomski i finansijski rizik
<i>World Bank</i> - indikatori upravljanja	način glasanja i odgovornosti, politička stabilnost i odsustvo nasilja,
<i>World Bank</i> - jednostavnost vođenja biznisa	pokretanje poslovanja, postupanje u skladu s građevinskim dozvolama, regularno zapošljavanje radnika, registracija imovine, dobijanje kredita, zaštita ulagača, plaćanje poreza, sloboda međunarodne trgovine, izvršenje ugovora i zatvaranje firme (biznisa)

Izvor: razni podaci.

Pored očigledne heterogenosti pokazatelja institucionalne izgrađenosti, može se postaviti i pitanje njihovog nepotpunog obuhvata, odnosno svođenje institucija samo na političke i ekonomske (po uzoru na istraživanje Acemoglu et al. 2004, p. 6). Na taj način se svi društveni fenomeni jednostrano prelamaju preko kompleksnog i često "neuhvatljivog" odnosa između politike (ideologije, partijskog uticaja, oblika vlasti, demokratske institucije i dr.) i ekonomije (ekonomske aktivnosti, strukture, subjekti, ponašanje, ekonomske institucije i dr.) i povratno utiču na sve ostale oblike društvene nadgradnje. Sjetimo se da je i F. Fukujama konstatovao da se ekonomija i politika međusobno prožimaju u realnom životu i apsorbuju sociokulturni kapital, tj. određene etičke, kulturne i civilizacijske vrijednosti, pomoću kojih se u društvu realizuje određeni poredak kao društveni konsenzus.

Karakteristično je da Acemoglu et al. (Ibid.) postavljaju pitanje sveobuhvatnosti, vjerodostojnosti i kvaliteta uopštenih ocjena (preko raznih indikatora) razmatranih kategorija - nivoa znanja i institucija. Oni ispoljavaju sumnju da postoji potpuna konzistentnost, pouzdanost i validnost pojedinih indikatora, kao što je npr. indeks globalne konkurentnosti (*Global Competitiveness Index - GSI*), koji nudi Svjetski ekonomski forum. U tom smislu, oni navode sledeće kritičke argumente:

- kao prvi indikator se pojavljuje institucionalna izgrađenost (kao dio GSI),
- za pojedine države tranzicije nijesu izračunati pomenuti indikatori,
- sumnjiv „kvalitet“ posredne, uopštene i suštinski diskutabilne „indikatorske“ ocjene glavnih ekonomskih institucija (državnog regulisanja, tržišnog regulisanja i svojinskih odnosa),

- nemogućnost tipskog mjerenja kvaliteta institucija (institucionalni pluralizam) u sredinama u kojima djeluje kvazi-institucionalni monizam i
- kod ocjene institucionalne izgrađenosti pojedinih država postoji previše specifičnih i najčešće heterogenih faktora uticaja, koje nije moguće konzistentno i potpuno izmjeriti i kvantitativno obuhvatiti, a kamoli definisati unifikovane kriterijume, na osnovu kojih bi bilo moguće vršiti kvalitetna poređenja.

Navedenoj kritici možemo dodati objektivnu sumnju, koja se može izraziti pitanjem: koliko je uopšte realno da se prema nivou institucionalne izgrađenosti SAD nalaze na 41. mjestu? (prema: *The Global Competitiveness Report 2012-2013*, pp. 16-17). Zbog svega navedenog se može postaviti i pitanje mogućnosti hipotetičkog modeliranja institucionalnog ponašanja, koje je u funkciji ekonomskog rasta i razvoja. To je vjerovatno osnovno pitanje, koje podrazumijeva davanje odgovora na mnoga druga pitanja, kao što su: Da li je moguće objektivno mjeriti uticaj neformalnih i alternativnih institucija? Na koji način se može (makar približno) utvrditi uticaj i značaj tržišnog regulisanja u uslovima dominacije deformisanih tržišnih struktura? Pod kojim uslovima se priča o institucionalnim promjenama pretvara u njenu suprotnost – institucionalno nasilje? Zašto u nekim društvima dolazi do supstitucije, deficita, imitacije i fijaska institucija?

Za objašnjenje navedenih pitanja i davanje sugestija kreatorima ekonomske politike potrebno je modeliranje institucija kao društveno-ekonomskih tehnologija i njihovog odnosa prema politici i ekonomiji, slobodama i nasilju (kao oblicima i manifestacijama određenog poretka), reformama i krizama. Na taj način se suštinski modelira institucionalno ponašanje kao oblik ograničene ekonomske racionalnosti, koje je u funkciji ekonomskog razvoja. U tom pravcu je korisno prihvatiti shvatanje Acemoglu-a et al. (2004) o ulozi institucija u društvu i privredi, prema kojem je za smanjenje, relativizaciju i kontrolu dominacije politike nad ekonomijom potrebna dominacija institucija nad politikom i ekonomijom. Očigledno je da se pri tome *homo politicus*¹¹ pojavljuje kao srednji (afirmativni ili kočioni) član između *homo institutusa* i *homo economicusa*.

4. ZNAČAJ SOCIOKULTURNOG KAPITALA

Mnoga istraživanja pokazuju da sociokulturni kapital takođe treba da bude nezaobilazna komponenta objektivnog institucionalnog modeliranja. U tom smislu je značajna rasprava A. Štulhofera (1995, s. 954), koji smatra da je za objašnjavanje dinamike društvenih odnosa potrebno znanje o nastajanju normi i institucija, kao i načina njihovog održavanja. To je bitan razlog zbog kojeg su pojedini autori odlučili da prevaziđu neoklasične apstrakcije¹² i odbace dogmu o egzogenosti kulturnih varijabli. Štulhofer (Ibid.) navodi pet ključnih osobina institucija, koje proizilaze iz obimne literature, a mogu biti od značaja za modeliranje institucionalnog ponašanja:

¹¹Ipored Nobelovca J. Buchanana, sve su češća mišljenja da se politička kompetencija ne reguliše posredstvom pravi- la izbora i da se političari takmiče za dobijanje privatne rente. Države Jugoistočne Evrope u tome nijesu bile izuzetak (vidi npr. Earle et al. 199, p. 232).

¹²Neoklasična ortodoksija je opterećena forsiranim izučavanjem problema ravnoteže, koji je tijesno povezan s hipote- zom o racionalnom ponašanju ekonomskih subjekata. Jedna od osnovnih metodoloških razlika između neoklasične i neoinstitucionalne analize je u osnovnoj "jedinici" analize: kod neoklasične je to individua, a kod neoinstitucionalne je to institucija (Dugger 1979, p. 905).

- predstavljaju trajnu i organizovanu društvenu praksu i skup interaktivnih aktivnosti,
- uključuju norme, koje usmjeravaju, regulišu i ograničavaju razne aktivnosti,
- sadrže stimulacije, ali i sistem sankcija, koji osigurava djelotvornost normi,
- uključuju sistem uloga, precizno određene zadatke, nadležnosti i interpretativni okvir,
- imaju značajan učinak na socijalnu strukturu jer djeluju kohezivno.

Isti autor (p. 956) smatra da odnose akteri/institucije može karakterisati (možda je bolje reći: oblikovati) autonomija, prisila, autoritet i istorijski kontinuitet institucionalnih promjena, a da je ponašanje aktera determinisano snagom institucionalnih uticaja. Institucije djeluju na individualnu racionalnost preko spoljnih (zakona, propisa i sl.) i unutrašnjih ograničenja (socijalizacije). On zaključuje da je racionalnost ukorijenjena u sistemu vrijednosti, koji se naziva *sociokulturni kapital*, koji prema njegovom mišljenju predstavlja "*tkivo neformalnih institucija*", a sastoji se od usvojenih normi, ideoloških uvjerenja, vrijednosti, vjerovanja i drugih društvenih konstrukcija.

Prilika je da iskažemo neslaganje s autorovim shvatanjem da je sociokulturni kapital širi pojam od društvenog kapitala, koje je obrazložio i odgovarajućom slikom (Ibid., s. 958). Pitanje je diskusionog karaktera, ali u bilo kojem kontekstu, prema našem mišljenju, društveni sistem je širi pojam od sociokulturnog, jer pored nematerijalnih (u koje spadaju institucionalizovani: moć, uticaj i dr.) sadrži i materijalne resurse.

Odnos između sociokulturnog kapitala i formalnih institucija je veoma složen, posebno s aspekta čvrste povezanosti (*path dependency* - prema tumačenju Northa 1990, p. 112) između prošlih i sadašnjih institucionalnih struktura. U skladu s elaboracijom i šemom koju je predložio Štulhofer (Ibid., p. 961) i šemom Nureev-a (2007, p. 350), koju predlaže kao "*sistem koji je neophodan za ekonomski razvoj*", može se konstruisati prilagođena, modifikovana i uprošćena šema, koja može poslužiti kao polazno razmišljanje prilikom modeliranja institucionalnog ponašanja. Ona piramidalno sadrži na vrhu sociokulturni kapital (kao sistem društvenih vrijednosti), u sredini institucije (kao pravila ponašanja) i na dnu dostupne resurse i tehnologije.

Očigledno je da složeni sistem društvenih vrijednosti i odgovarajućih konstrukcija čine sociokulturni kapital, koji predstavlja nadređeni (meta) okvir i okruženje institucija kao pravila ponašanja, i da među njima djeluje povratna veza. Dalje, od razvijenosti institucija zavisi racionalnost korišćenja i alokacije resursa i tehnologija.

---

5. ZADACI INSTITUCIJA I EKONOMSKI RAZVOJ

Modeliranje institucionalne dinamike i njenog odnosa prema ekonomskom razvoju mora:

- a) uvažavati nicanje, evoluciju i održanje dva različita tipa institucionalnih struktura (horizontalnih i vertikalnih),
- b) biti kompatibilno s Northovim (1990) modeliranjem, koje posmatra promjenu institucionalnog okvira (skup neformalnih institucija) kao posledicu uticaja orga-

- nizacija (skup formalnih institucija), pri čemu postojeća konfiguracija (pozitivna ili negativna) institucionalnog okvira (skup vrijednosti i pravila) izaziva određene transakcione troškove funkcionisanja političkih i privrednih tržišta (Ibid., pp. 8-9; 135-40), koji restriktivno djeluju na institucionalne promjene i
- c) prihvatiti potrebu diskontinuiranih promjena (Tullock 1995), koje podrazumijevaju odsustvo prisilnog institucionalnog poretka, radikalne normativne i institucionalne reforme, primjenu doslednih i pravičnih sankcija i uspostavljanje kritične mase civilnih društvenih vrijednosti.

Nesporno je da je u svim društvenim oblastima potrebno neprekidno djelovanje jedinstvenih (konstitucionih) pravila, koja jednako važe za sve i obavljaju neselektivno i neprivilegovano regulisanje, koordinisanje, organizovanje, motivisanje i limitiranje ljudskog ponašanja. To ustvari i jesu institucije, koje se na najbolji način mogu predstaviti svojim funkcijama. Njihova pozitivna uloga za društveni i ekonomski razvoj je nezaobilazna i prioritarna.

Svi „razvojni“ modeli koji su ignorisali institucije pokazali su se neodrživim. Pošto pravila postoje da bi se izvršavala, proizilazi da je to osnovna ciljna funkcija efikasnih institucija, koje u svojoj ukupnosti čine infrastrukturu pravila u društvu i privredi. Nasuprot efikasnih, u pojedinim državama tranzicije su zaživjeli različiti infrastrukturni oblici kvazi-pravila (tzv. „*podmetnute besmislice*“ - T. Veblen), koji su doveli do imitaciono-interesnog i disfunkcionalnog (vertikalnog) institucionalnog poretka, koji D. Rodrik et al. (2004) metaforično nazivaju „*institucionalnim fundamentalizmom*“, a V. Drašković i M. Drašković (2013, ss. 11-24) „*institucionalnim nihilizmom*“.

Pozitivno djelovanje institucija omogućuju njihove osobine stabilnosti, neisključivosti (masovnosti), stalnosti i obaveznosti, smatraju V. Drašković i M. Drašković (Ibid., s. 41). Uloga institucija kao kontinuiranih posrednika između kolektivnih obrazaca i individualnih ponašanja može se svesti na kreiranje pravila ponašanja, koordinaciju, regulaciju, organizaciju, garanciju izvršenja, motivaciju, redukciju rizika, ograničavanje ponašanja i kažnjavanje (Ibid., s. 42).

Nije jednostavno sačiniti klasifikaciju svih teorijskih modifikacija zadataka koje obavljaju institucije. A. Greif (2006) smatra da institucije stvaraju ponašanja (djelovanja pojedina i organizacija), koja se u praksi moraju usaglasiti s ubjeđenjima. W. Neale (1987, p. 1183) navodi da institucije kao pravila determinišu međuljudske odnose na način što propisuju šta se može a šta ne može raditi, kao narodni pogledi pružaju informaciju neophodnu za osmišljeno učešće u društvenom životu a kao sankcije se primjenjuju u slučaju nepoštovanja propisanih pravila ponašanja. Pa ipak, može se prihvatiti da institucije izvršavaju nekoliko ključnih zadataka, i to:

- a) povećavaju efikasnost transakcija i na taj način smanjuju transakcione troškove (Williamson, 1981) preko koordinacije ekonomske aktivnosti, koja se obezbjeđuje usaglašavanjem interesa između ekonomskih subjekata (po horizontali) ili na bazi svojinskih odnosa (po vertikali),
- b) omogućuju realizaciju, povezivanje i koordinaciju ekonomskih odnosa, resursa, subjekata i aktivnosti, povećavaju efikasnost komunikacije između subjekata za-

- jednice (razmjene i dr.), ekonomišu vrijeme i napore pri donošenju odluka, doprinose prilagođavanju promjenama, minimiziranju neizvjesnosti i entropije, pružaju pouzdanu zaštitu od oportunističkog ponašanja,
- c) ograničavaju mogućnosti izbora (ponašanje) ekonomskih subjekata i smanjuju vjerovatnoću kolektivno iracionalnih ishoda individualne iracionalnosti i
  - d) održavaju hijerarhijsku strukturu autoriteta (što u principu omogućuje nametanje asimetričnih uslova razmjene i pristupa dobrima (tj. mogućnost zloupotrebe preko organizacione monopolizacije odlučivanja (Michels 1967)). To znači da institucije u svojim kvazi-manifestacijama mogu zastupati partikularizam kao promociju političkih, ekonomskih i drugih interesa povlašćenih društvenih slojeva.

U zavisnosti od usmjerenosti institucija na realizaciju gore navedenih zadataka, prema istraživanjima Northa (1990, p. 9) i Putnama (1993; 1994), institucije mogu biti (prema: Štulhofer Ibid., s. 977):

- *horizontalne* (univerzalno usmjerene prema prva tri zadatka (a, b i c), a karakteriše ih univerzalni reciprocitet, ograničena solidarnost i razvijeni oblici povjerenja, brojnost i povezanost neformalnih i formalnih udruženja i njihovih članova (propulzivni i afirmativni institucionalni ambijent, koji Putnam naziva *civilnom zajednicom*) i
- *vertikalne*, koje su usmjerene na četvrti zadatak (d), a posvećene su pitanjima vlasti i redistribucije, a karakteriše ih zatvorenost, nepotizam, oportunizam, sumnjičavost, familijarna kooperativnost, primarna lojalnost i odgovarajuće siromaštvo organizacionih oblika (demotivacioni, civilno nekooperativni i diskriminacioni institucionalni ambijent s manjim ili većim elementima nasilja). Radi se o neefikasnom i neracionalnom monističkom (ponekad kvazi-monističkom) institucionalnom poredku, koji se formira preko smanjena systemske upravljivosti, urušavanja, amorfnosti i ambivalentnosti privrednog sistema, nedovoljnosti pravne države, stvaranja velikog raskoraka između krizne stvarnosti i “reformске” retorike i forsiranjem privilegovanih interesa.

Navedena elaboracija indikativno ukazuje na osnovne zadatke i ulogu institucija u ekonomskom razvoju, i objašnjava anti-razvojne tendencije koje rezultiraju iz kvazi-institucionalnog ponašanja.

6. ZAKLJUČAK

Čovjek je društveno biće, dio društvene sredine. On slijedi svoje interese i navike, prilagođava se promjenama u okruženju. Institucije se takođe značajan dio društva. Relacijski model čovjeka i institucija prevazilazi teorijske okvire neoklasičnog ekonomskog razmišljanja i tradicionalne ekonomske retorike. Modeliranje savremenog ekonomskog razvoja mora prevazići granice *homo economicusa*, kako bi na institucionalnim principima ponašanja ljudi uspio da uspostavi skladan odnos između racionalnosti i neizvjesnosti.

Institucionalni pluralizam se u teorijskom i praktičnom smislu nametnuo kao osnovni civilizacijski razvojni princip, koji može uspješno da rešava, reguliše, stimuliše i ograničava protivurječnosti između opštih i privatnih interesa. Obavljanje ekonomskih aktivnosti je organizovanije i efikasnije kad su preciznije definisani institucionalni uslovi koji ih određuju. Njihov deficit deformiše i redukuje informacije, što omogućuje da izbor postaje subjektivan, a transakcioni troškovi visoki. To dalje uslovljava stvaranje razvojnih barijera i reprodukovanje krize.

Institucionalizovani izbor i institucionalizovana razmjena su uslov održivog ekonomskog razvoja. Ali, stepen institucionalizacije u privredi i društvu često je ograničen oportunističkim i kvazi-institucionalnim ponašanjem, posebno na relacijama pluralizam-monizam, formalno-alternativno, promjene-status quo, horizontalno-vertikalno, masovno-individualno privilegovano, političke i ekonomske institucije itd.

Brojna ograničenja u ekonomskoj stvarnosti (među kojima su i institucije!) uslovljavaju ekonomsko ponašanje, koje ima karakter ograničene racionalnosti. Ograničeni su intelektualni kapital, informacije i pristup resursima, a ako se tome dodaju oportunističko ponašanje, neizvjesnost, rizik, prethodni razvoj, sociokulturni kapital, nezaštićena i nespecificirana svojinska prava, porast transakcionih troškova, nepotpuni ugovori, dejstvo politike, alternativnih institucija i globalnog okruženja itd., postaje jasno koliko je veliki raskorak između teorijskih i uzornih modela institucionalnog ponašanja od njegovog realnog uspostavljanja u praksi.

7. LITERATURA

Acemoglu, D. (2009), *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Cambridge, M.A.

Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. (2004), "Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth", *NBER Working Paper*, No. 10481, Cambridge, MA, <http://www.nber.org/papers/w10481>, 385-472.

Baron, J. N. and Hannan, M. T. (1994), "The Impact of Economics on Contemporary Sociology", *Journal of Economic Literature*, Vol. 32, No. 3, 1111-1146.

Coleman, J. and Cressy, D. (1984), *Social Problems*, Harper & Row, New York.

Denzau, A. T. and North, D. C. (1994), "Shared mental Models: Ideologies and Institutions", *Kyklos*, Vol. 47, No. 1, 3-31.

Drašković, M. i Drašković, V. (2013), "Institucionalizovani pluralizam vs. socijalna patologija kao odnos koji objašnjava ulogu države u obezbjeđenju ekonomskog rasta", *Ekonomija/Economics*, god. 20, br. 1, 265-280.

Drašković, M. i dr. (2013), "Institucionalni pluralizam kao civilizacijski i razvojni prioritet", u: *A condition of Survival, Growth and Development of the Economy, Banja Vrućica*, 319-330.

Drašković, V. i Drašković, M. (2013), *Institucije, poredak i tranzicija*, ELIT i Rifin, Podgorica i Zagreb.

Dugger, W. M. (1979), "Methodological Differences between Institutional and Neoclassical Economics", *Journal of Economic Issues*, Vol. 13, No. 4, 899-909.

Earle J. S. et al. (1996), "Ownership Structures, Patterns of Control, and Enterprise Behavior in Russia" in *Enterprise Restructuring and Economic Policy in Russia*, Simon Commander Q. Fan and Mark Schaffer, (eds.), The World Bank, Washington, 205-252.

Galbraith, J. K. (1990), „Le capitalisme oui, mail le quel?“, *L'Expansion*, 19. avril/2 mai.

Greif, A. (2006), *Institutions and the Path to the Modern Economy*, Cambridge University Press, Cambridge.

Hodgson G. M. (1998), "Institutions and the Viability of Macroeconomics: Some Perspectives on the transformation Process in Post-Communist Economies", *Journal of Institutional Innovation, Development and Transition*, No. 2

IMF (2005), " Building Institutions", in *World Economic Outlook*, IMF, Washington D.C.

Lucas, R. E., Jr. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, No. 1, 3-42.

Michels, R. (1967), *Political Parties*, Free Press, New York.

Neale, W. (1987), "Institutions, *Journal of Economic Issues*", Vol. 21, No. 3, 1177-1206.

North, D. C. (1981), *Structure and Change in Economic History*, W. W. Norton & Co, New York.

North, D. C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, New York, Cambridge.

Nort, D. (2010), *Ponimanije processa ekonomičeskih izmenenij*, GU-VŠE, Moskva.

Nureyev, R. M. (2007), "Osnovnye institutsional'nye modeli stanovleniya i razvitiya kapitalizma", u: *Institutsional'naya ekonomika*, A. Oleynik (ed.), Infra-M, Moskva.

Nutzinger, H. G. (1982), "The economics of property rights: a new paradigm in economic science?", in *Philosophy of economics*, Ed. by Stegmuller W., Berlin.

Polanyi, K. (1992), "The Economy as Instituted Process", in M. Granovetter & R. Swedberg (eds.), *The Sociology of Economic Life*, Westview Press, Oxford, 29-51.

Poliščuk, L. (2008), „Necelovoe ispol'zovanie institutov: pričini i sledstvija“, *Voprosi ekonomiki*, 8, 29-44.

Putnam, R. D. (1994), *Making Democracy Work*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

Putnam, R. D. (1994), Democracy, Development, and the Civic Community, in I. Serageldin & Taboroff, J. (eds), *I Culture and Development in Africa. Environmentally Sustainable Development Proceedings*, Series No. 1, Washington, D. C.

Rodrik, D. (2005), "Growth Strategies", in *Handbook of Economic Growth*, Ph. Aghion and S. Durlauf (eds.), Elsevier, Amsterdam, 967-1014.

Rodrik, D. et al. (2004), "Institution Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development", *Journal of Economic Growth*, Vol. 9, No. 2, 131-165.

Streeten, P. (1989), *Mobilizing Human Potential, The Challenge of Unemployment*, New York.

Štulhofer, A. (1995), "O racionalnosti, normama i institucijama: evolucija sociokulturnog kapitala kao model institucionalne promjene", *Društvena istraživanja*, Zagreb, Vol. 4, No. 6 (20), 953-981.

Toffler A. (1990), *Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21-st Century*, New York. Tullock, G. (1995), "Comment: Rationality and Revolution", *Rationality and Society*, Vol. 7, No. 1, 116-119.

Williamson, O. E. (1981), "The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach", *American Journal of Sociology*, Vol. 87, No. 3, 548-577.

World Economic Forum (2013), *The Global Competitiveness Report 2012-2013*, Geneva.
